

ŽELJKA BRLOBAŠ

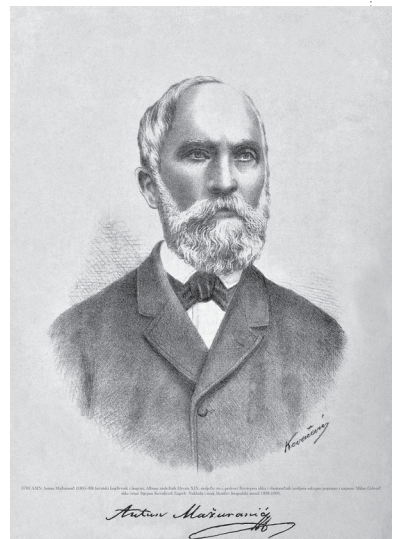
Antun Mažuranić – vrstan hrvatski filolog i jezikoslovac

Antun Mažuranić, autor *Temelja ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839., ²1842.) te školske i znanstvene *Slovnice Hèrvatske za gimnazije i realne škole* (1859., ²1861., ³1866., ⁴1869., pretisak prvoga izdanja: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.) bio je gramatičar, akcentolog, proučavatelj glagoljice, dijalektolog, tekstolog, leksikograf, književni povjesničar i kritičar, a bitan dio Mažuranićeva rada zauzima i njegova nastavnička i predavačka djelatnost.

Znanje svoga vlastitoga jezika donosi svakomu čovjeku dvě koristi: jednu, što ga čini izobraženim članom svoje domovine, a drugu, što mu k naučenju inostranih jezika laglji put otvara. (*Temelji*, Predgovor)

Rođen je 13. lipnja 1805. godine u Novome Vinodolskom; njegova su mlađa braća hrvatski ban i književnik Ivan Mažuranić te putopisac Matija Mažuranić, čijemu je sinu književniku Vladimiru (Franu) stric. Osnovno školovanje završio je u rodnome mjestu, klasičnu gimnaziju u Rijeci, u Zagrebu je studirao filozofiju i pravo te diplomirao 1830. godine na pravoslavnome fakultetu. Godine 1836. imenovan je profesorom na zagrebačkoj gimnaziji. U Banskome vijeću od 1848. do 1850. godine obavljao je dužnost banskoga povjerenika u Hrvatskome primorju. Školske godine 1850./1851. profesor je na zagrebačkoj gimnaziji, ravnatelj gimnazije u Rijeci postao je 1861. godine i na tome mjestu ostaje do 1868., kad se vraća u Zagreb. Umro je 18. prosinca 1888. godine.

Uz Vjekoslava Babukića i Adolfa Vebera Tkalčevića jedan je od najvažnijih predstavnika zagrebačke filološke škole. Bio je najbliži suradnik Ljudevita Gaja i nositelj ilirskoga pokreta, a u *Danici ilirskoj* prvi suradnik i jedan od urednika. Suradivao je i u *Kolu*, *Programu zagrebačke gimnazije*, *Nevenu*, *Gospodarskome listu*, bio je jedan od najaktivnijih članova Čitaonice ilirske, potom i Matice ilirske, a suradivao je i u izradbi *Bibliografije hrvatske* I. Kukuljevića Sakcinskoga. Opseg Mažuranićevih radova i područja istraživanja najprije pokazuju članci o remaskome zborniku (*Ilirski evangelistar u*

Francezkoj, 1838.) i povijesnoj problematici (*Tito Dugović*, 1838.) te niz anonimnih članaka objavljivanih u *Ilirskim narodnim novinama* i *Danici*. Mažuranićevu filološku orijentaciju obilježilo je i potvrdilo priređivanje i izdavanje *Zakona vinodolskoga od leta 1280.* (1843.). Transliterirao je i transkribirao kurzivni glagoljčni rukopis dokumenta običajnog prava, napisao uvod, dao potrebna objašnjenja o datiranju isprave te izradio rječnik manje poznatih riječi. Ono po čemu je izdavanje *Zakona vinodolskoga* obilježilo Mažuranića kao dijalektologa opis je jezičnih obilježja novljanskoga govora, što se ocjenjuje kao „prvi opis jednog čakavskog govora”¹, a nastavljeno je u *Slovnici*, u kojoj je Mažuranić „kao izvorni govornik vinodolske čakavštine ispravno uočio odnos čakavskoga naglašavanja naprama novoštokavskomu”².

Spèrva-mi nije bila nakana upušati-se u dublja iztraživanja o naravi naglasaka: hotio-sam, da sastavim pravila a accentu oblikah samo sklonitbe i sprege; ali vidiv da-se ta pravila nà dugo šire, pomislih, nebi-li-se morda dalo iznaći i u kratko izreći obće načelo o naglasku, koje-bi valjalo zà sve reći i forme u jeziku. (*Slovnica*, Predgovor, str. IV.)

Priređivanje književnih tekstova Mažuranić nastavlja u kapitalnome pothvatu objavljivanja novoga izdanja Gundulićeva *Osmana* (1844., ²1854.). Dopunu 14. i 15. pjevanja učinio je Ivan Mažuranić, Antunu je bilo povjereno sastavljanje kratkoga sadržaja na početku svakoga pjevanja, a u suautorstvu je sastavio popratni rječnik. Tekstološku orijentaciju na starija hrvatska književna djela potvrđuje i u objavljivanju *Hanibala Lucića Hvaranina Skladanja, pisana 1495–1525* (1847.), a zajedno s Vjekoslavom Babukićem objavio je 1853. izdanje *Mavra Vetranića Hekuba i Posvetilište Abramovo*. Mažuranić je velik dio priređivačkoga rada ostvario i u izdavanju *Ign. Gjorgjića Piesni razlike* (1855.), što se zaključuje na temelju predgovora djela.

Leksikografom se Antun Mažuranić potvrđuje već rječnicima uz izdanja književnih djela, počevši od *Zakona vinodolskoga*, a prema dosadašnjim istraživanjima autor je i objavljene *Sbirke nekih reči, koje su ili u gornjoj ili u donjoj Ilirii pomanje poznane* 1835. godine u *Danici* (51. i 52. broj), koja je dvostupačno tiskana na dvadeset i dvije velike stranice, a oko tisuću *ilirskih* riječi protumačeno je latinskim i njemačkim jezikom. Također se pretpostavlja da je *Němačko-ilirski slovar* (1842.), uz Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, imao i trećega suradnika, Antuna Mažuranića (iako se o Mažuranićevu suradništvu ništa ne spominje).³ Svoje je leksikografsko umijeće Mažuranić pokazao u *Ilirsko-němačko-talianskom malom rečniku* (1846. – 1849.) „koi je po g. prof. Antunu Mažuraniću

¹ Usp. Moguš, Milan. 1978. *Antun Mažuranić*. Zavod za znanost o književnosti. Zagreb. Str. 42.

² Usp. Katičić, Radoslav. 2008. Kulturnopovijesni kontekst *Slovnice hrvatske* Antuna Mažuranića. U Antun Mažuranić, *Slovnica Hèrvatska* [pretisak]. Zagreb. Str. 8.

³ Usp. Dukat, Vladoje. 1937. Rječnik Mažuranića i Užarevića, *RAD JAZU* 257. 83–132; Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb.

preradjen i znamenito umnožen te po njem i talianskim jezikom protumačen”, kako ističe u predgovoru *Rječnika* Josip Drobnić.

Mažuranić je sukladno svojem nastavničkom i predavačkom radu rezultate svojih filoloških istraživanja na području tekstologije nastojao učiniti dostupnima gimnazijskim učenicima, ali i širemu krugu čitatelja, što potvrđuju i njegova djela *Kratak pregled stare literature hrvatske* (1855.) (objavljen iste godine u *Programu zagrebačke gimnazije, Nevenu i Gospodarskome listu*) te *Ilirska čitanka za gornje gimnazije* u suautorstvu s Adolfom Veberom Tkalčevićem i Matijom Mesićem (I. knjiga 1856., II. knjiga 1860.). Valja istaknuti da je 1852. godine objavio i *Kratak pregled pověstnice zagrebačke gimnazije*.

Iz Mažuranićeva jezikoslovnoga opusa izdvajamo kontrastivnu gramatiku ilirskoga i latinskoga jezika za početnike u kojoj usporedno opisuje gramatička obilježja dvaju jezika metodom pitanja i odgovora. Na temelju *Temelja* nastaje i *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole: Dio I. Rječoslovje*, koja je sa *Skladnjom ilirskoga jezika* A. V. Tkalčevića, objavljenom iste godine, činila cjelinu opisa glasovne, morfološke i sintaktičke razine hrvatskoga jezika. *Slovnica* sadržajno obuhvaća četiri dijela: I. *Glasoslovje*, II. *Pregibanje rečih*, III. *Tvorenje pregibivih rečih*, IV. *O česticah*, a riječ je o opisu glasova, oblika promjenjivih vrsta riječi, tvorbe riječi i nepromjenjivih vrsta riječi. Kako je metodološki i sadržajno u većini gramatika hrvatskoga jezika do 19. stoljeća, i Mažuranić u *Slovnici* piše i o temeljnim pravopisnim načelima.

Načelo o pravopisu.

Kako god-je svèrha govorenja, da slušatelju damo razumèti, što mislimo: tako-je svèrha pisanja, da to isto čitatelju damo razumèti. Tko dakle govòri i piše onako, kako-ga slušatelji i čitatelji (t. j. kojim-je što izjaviti nakanio) najlakše razumiju, taj najbolje stiže svoju svèrhu. S toga postavljam

Pravilo:

Piši onako, kako-te najlakše mogu razumèti, ako ne svi, a ono barem većina onih, za koje pišeš. Dakle:

1. Dèrži se etymologije (§. 56.) donle, dok ona olakšava razumljenje: ljubko, rēdko, gospodski, hèrvatski, iztok, grozdje, listje, itd.
2. Dèrži se blagoglasja (§. 53.) ondè, gdè etymologija smeta razumljenje; to pako najviše biva u rečih, kojih-je značenje iz česta svakdanjega običaja poznato bez svake misli na njihov izvor (da-li su, pa i odakle izvedene ili sastavljene:) n. p. tko (m. k'to,) što (od ča-to ili č'to,) štovati (čtov-), gda, svagda, nēgda, nigda (k'da, ili kada, svak'da, nēk'da, nik'da), vazda (vasda), vèžbati (vèdjati), itd. (*Slovnica*, str. 27)

Iz opisa novoštokavskoga naglasnog sustava (u kojem je Mažuranić dao i kontrastivni opis čakavskoga akcenta, koji mu je poslužio „najvećma prispodobe radi”), izdvajamo:

1) Mažuranić je definirao naglasak utvrdivši da u hrvatskome označuje i kvantitetu i kvalitetu, 2) odredio je nazive i znakovlje za naglaske (koje se razlikuje od suvremenoga): *jaki težki* (ː, tj. kratkosilazni), *slabi težki* (ˑ, tj. kratkouzlazni), *oštri* (ˑ, tj. dugosilazni) i *zavinuti* (ˑ, tj. dugouzlazni) i *dužinu bez naglasaka*, 3) utvrdio je da duge naglaske čine dvije more, o čemu ovisi intonacija, a *oštri* je naglasak (tj. dugosilazni) dvovrstan, izvorni oštri i noviji oštri, u čijemu izgovoru nema razlika, osim u pravilima o *skakanju* naglasaka, 4) postavio je osnovna pravila o distribuciji naglasaka: posljednji slog ne može biti naglašen, *oštri* i *jaki težki* naglasak mogu biti na prvome slogu, a *slabi težki* i *zavinuti* mogu biti na svakome slogu osim posljednjega, 5) utvrdio je pravila o *skakanju naglasaka*, i to *oštroga* i *jakoga težkoga* na proklitiku, 6) definirao je hrvatske nazive *nesamostalnih reči* (*atona*), tj. *natražne naslanjače* ili *natražnice* (*encliticae*) i *naprédne naslanjače* ili *naprédnice* (*procliticae*). Taj je opis „prvi najveći prikaz akcenatskog sustava u jednoj našoj gramatici”⁴, čemu je svojevrsna potvrda Mažuranića kao akcentologa i znanstvena rasprava *O važnosti accenta hèrvatskoga za historiu Slavjanah* (1860.), u kojoj je upozorio na veliku podudarnost između čakavske i ruske akcentuacije, a „usporedbom pak hrvatskoga naglasaka s ruskim upozorio je na važnost hrvatske prozodije za slavistiku”⁵.

Za ravnanje onim, koji-bi morda hotéli ovo dèlo javno prosuditi, imam napomenuti, da-je moj nauk o accentu ovoga jezika samo pèrvi pokušaj ove vèrste. Poznato-je pako, koliko-je mučan i koliko vremena istući posao tumačiti ovako mnogovèrstan i nepostojan naglasak, kao što-je u hèrvatskom jeziku. (*Slovnica*, Predgovor, str. IV.)

U *Slovnici*, kao i u *Temeljima*, uspostavljena je trojna podjela riječi na *imena* (obuhvaća imenice, pridjeve, brojeve i zamjenice), *glagolje* i *čestice*, stoga „čak i bez poznavanja teksta ‘*Temelja*’, koji su ovdje odigrali posredničku ulogu, može se pretpostaviti da je takva podjela riječi u tri skupine potaknuta ‘Bečkom uputom’ [*Vollständige Anleitung zur deutschen Sprachlehre*, op. a. prema izvorniku citata] jer je nalazimo i u njoj”⁶. U sustavu padeža svih triju rodova nesinkretizirani su oblici dativ, lokativ i instrumental množine svojstveni razdoblju zagrebačke filološke škole (uz genitiv *-āh/-ih*).

Genitiv na *ah* je najpravii, buduć da je pri najvećoj strani Naroda Ilirskoga u običaju, i zato se ima svaki učen Ilir starati, da se ne samo u pismu, nego i u razgovoru na njega priuči. (*Temelji*, str. 20)

⁴ Usp. Moguš, Milan. 1978. *Antun Mažuranić*. Zavod za znanost o književnosti. Zagreb. Str. 31.

⁵ Usp. Katičić, Radoslav. 2008. Kulturnopovijesni kontekst *Slovnice hrvatske* Antuna Mažuranića. U Antun Mažuranić, *Slovnica Hèrvatska* [pretsak]. Zagreb. Str. 8.

⁶ Usp. Keipert, Helmut. 2014. *Obzori preporoda: Kroatističke rasprave*. FF press. Str. 254.

Kao i u *Temeljima*, Mažuranić normira sklanjanje brojeva, i to ne samo onih od jedan do četiri. Od kategorijalnih obilježja glagola ističe se npr. opis glagolskoga vida, u okviru kategorije prijelaznosti definiranje nepravih, pravih i uzajamno povratnih glagola te neuvrstavanje konjunktiva u sustav glagolskih načina hrvatskoga jezika. U uvodnome dijelu opisa tvorbe riječi razlučio je jezikoslovno poimanje morfologije i tvorbe riječi te etimologije.

U pregibanju rēčih (§. 72–178) radilo-se-je o promēnah, koje tēpi kakva promēnjiva rēč od pozantae slike (kao što ime i glagolj), kroz padeže, broje, spole, stupnje, osobe, vremena i načine. A kako-je ista ona gotova rēč nastala, o tom radi posebni dio jezične znanosti, koji-se zove korenoslovje (etymologia). Korenoslovje iztražuje pērve, često same po sebi ništa neznačēce, ter u jednom do dva ili tri slova sastojeće korene rēčih s prispodobom srodnih i tudjih, susēdnih ili starijih poznatih jezikh. (*Slovnica*, str. 108)

Tvorbeni opis strukturiran je s obzirom na dva osnovna tvorbeni načina, izvođenje i slaganje, a opisana je tvorba imenica, pridjeva i glagola. Opis izvođenja imenica i pridjeva utemeljen je na modelu u kojemu su postavljeni osnovni tvorbeni sufixi (*tvorke*) abecednim redom, koji su, u svojoj viševrsnosti tvorbenih značenja, opisani: 1) s obzirom na dodavanje određenoj morfološkoj osnovi (npr. tvorka *-ac* dodaje se „korenu prelaznoga glagolja”), 2) navodeći temeljnu semantičku analizu (preobličivanje) riječi („i znači mužku osobu, koja što radi”), 3) primjerima (tipa *kupac, lovac, kosac*). U četvrtome dijelu *Slovnice* opisane su *čestice*, odnosno *prislovi, predlozi, veznici* i *umetci*. Metodološkim gramatičkim pristupom, posebno opisom naglasnoga sustava i osnovnih načela tvorbe riječi, uz temeljne opise glasova i glasovnih promjena, sklonidbu imenica, glagolski vid i pojedine odrednice nepromjenjivih vrsta riječi, *Slovnica* je preteča suvremenih gramatičkih opisa.

I za kraj valja dodati da je skroman, vrijedan i samozatajan Antun Mažuranić cijeli svoj život posvetio i usmjerio znanstvenoistraživačkomu radu postavši i ostavši vrstan i zaslužan hrvatski filolog i jezikoslovac svojega doba, čije filološke i jezikoslovne znanstvene spoznaje traju do naših dana.

Ako sam ništanemanje k naznačenom cilju štogod prinesao, veoma se radujem; a i ako sam gdēšto manje pravo upiso, nadam se, da će mi svaki razuman razsuditelj oprostiti, osobito kad promisli, da je bolje i slabo početi, nego sa svim spavati. (*Temelji*, Predgovor)